

RECENZE A ZPRÁVY

Sborník *Dějiny staveb 2007*, vydal Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebně historický průzkum, Plzeň 2007. ISSN 1803-0777.

Náplní sborníku jsou referáty z osmého ročníku konference, konané stabilně o jarním víkendovém termínu v zařízení plzeňské Západočeské univerzity – na zámku v Nečtinech. Na rozdíl od druhé, mladší linie stavebně historických konferencí (se sborníky Svorník) nemají nečtinská setkání předem dané hlavní téma a schází se na nich široké spektrum badatelů včetně nadšených amatérů. Zvláštní ohled se věnuje nastupující generaci – zejména studentům, kteří jsou osvobozeni od konferenčních poplatků. V uspořádání sborníku se vždy jen zčásti uplatní regionální či tématické hledisko, protože při vlídnosti editora (Petr Mikota) dochází pravidelně k opožděnému dodávání některých příspěvků, které jsou nakonec zařazovány v došlém pořadí (ve sborníku se tudíž sporadicky objevují i stati z předchozího ročníku konference, pokud nebyly pro edici dodány včas). Vytisknutí sborníku (včetně německých souhrnů a překladů popisek pod obrázky) se však nakonec vždy podařilo tak, aby mohl být prezentován na dalším ročníku konference.

Sborník je – jako v posledních letech obvykle – uveden přepisem krátké zahajovací řeči předsedy konference, jímž byl tentokrát východočeský badatel a památkář Jiří Slavík. První, poměrně obsáhlá mezidisciplinová studie Jindry Hůrkové a Jana Pícky je věnována významnému západočeskému baroknímu zámku v Týnci u Klatov, přesněji stavebnímu vývoji jeho čestného dvora, zkoumanému – kromě rozboru ikonografie a písemných zpráv – především archeologicky. Následuje obsáhlá, rovněž mezidisciplinová zpráva početného kolektivu slovenských badatelů o výsledcích dosavadních výzkumů panského sídla v obci Markušovce na Spiši. V dalším článku se Miroslav Plaček zamýšlí nad staršími fázemi stavebního vývoje zámku v Černé Hoře na Blanensku, především pokud se týká možností rozzeznat v dochovaném vícedílném organismu části středověkého hradu.

Co do věku autorů je jedním z „nejmladších“ příspěvků stať, kterou připravili Josef Rybářský, Jaroslav Skopec a Václav Zeman o tvrzi, řečené Rotenhof, v Markvarticích na Děčínsku (její renesanční stavba, redukováná v 19. století, byla dosud známa spíše zavražděním majitelů poddanými roku 1625). Další dva příspěvky se opět týkají doplnění poznatků o vrchnostenských sídlech na Moravě – nálezech zbytků pozdně gotického průčelí někdejšího hradu v dnešním zámku v Kvasicích u Kroměříže od Jana Štětiny a poznámek ke stavebnímu vývoji hradu Brníčko od Radima Vrly. Následují dvě stati o hradech na českém území – zpráva o zbytcích hradu nad Mladějovem na Svitavsku od Miroslavy Cejповé a obsažná informace o výzkumu epigrafiky na stěnách Horního hradu v Bečově nad Teplou od Marie Waskové a Radka Širokého, zajímavě komunikující s dosavadními informacemi stavebně historickými (J. Anderle). V následném krátkém příspěvku Milan Procházka shrnuje a doplňuje vědomosti o kostele a reliktech přilehlého sídla ve Vrapici u Kladna.

Hrad a později zámek Bělá na severním Plzeňsku se stal předmětem zájmu Pavla Kodery, který použil k upřesnění informací o prakticky zaniklém objektu historické písemné a zejména ikonografické prameny. Vědomosti o zajímavém jihočeském kostele ve Štěpánovicích na Českobudějovicku doplňuje Jiří Varhaník identifikací zachovaného úseku gotické omítané úpravy povrchu původní stavby s paspartou, vyvrcholenou motivem rozety s vepsanou kružítkovou růžicí. Pozoruhodně důsledné zjištění osudů a časového zařazení zbořené Horní brány areálu kláštera ve Zlaté Koruně obsahuje příspěvek Jarmily Hansové a Romana Lavičky. Opevněním města – konkrétně zjišťování osudů a zbytků Dolní brány v Chrudimi zejména prostřednictvím archeologického výzkumu v roce 2006 – se zabývá článek Jana Musila. Komplexní vyličení stavebních dějin kostela sv. Jana Křtitele v Kostelci u západočeských Kladrub předložil ve své stati Zdeněk Procházka.

Další dva články se zabývají historickou zástavbou ve městech. Pozdně barokní a klasicistní hrázděné a zděné domy v západočeských lázních (s výrazným využitím historických stavebních plánů) popisuje Lubomír Zeman. Podrobné zjišťování vývoje složitěho organismu domu čp. 126 v Hradci Králové při současné přestavbě uvádějí Radek Bláha a Jiří Slavík. Při tomto průzkumu bylo možné využít i specifický pramen, související s existencí hradecké pevnosti – dokumentaci domu s okolím z roku 1787, pořízenou kvůli úmyslu vybudovat v těchto místech vojenskou nemocnici.

V další skupině článků převažuje problematika vesnice a venkovské krajiny. Obecné i specifické znaky tradičního roubeného domu v oblasti východních Krkonoš popisuje Lukáš Wondráček. Lubomír Zeman a Jiří Schierl upřeli svůj zájem na kuriózní „portály“ psích kotců ve stěnách domů několika vesnic na Toužimsku, upravené z mlýnských kamenů, poukázali na podobná řešení z Chebska a srovnali je se známými vstupy psích kotců z Broumova, prováděnými jako architektonizované štítové kulisy z tesaného kamene. Dokumentaci relikvů vyznačování hranic plaského klášterství z 1. poloviny 18. století v krajině se dále zabývala Alžběta Kratochvílová, zatímco záznamu zbytků staveb v Pořejově – vesnici 6 km jihozápadně od Tachova, zaniklé po odsunu německy mluvících obyvatel po 2. světové válce, věnoval pozornost Radek Balý. V dalším příspěvku, závažném i kritikou relativně nedávných „průzkumů“ plzeňského Památkového ústavu (přesněji tehdejšího Krajského střediska státní památkové péče), identifikuje Jan Anderle románskou kapli na hradě Horšovský Týn. Novodobě likvidované stavbě – Mášovu mlýnu poblíž výše zmíněné vesnice Pořejov u Tachova, se věnovala Lucie Galusová. O fenoménu středověkých brněnských domů s věží v kontextu vědomostí o podobných dříve známých stavbách v jiných evropských městech (bez zmínky o pracech M. Radové) pojednávají David Merta a Marek Peška.

Venkovské architektuře a jejím konkrétním tvůrcům, které je možné poznávat díky existujícím původním stavebním plánům, se věnují Jiří Škabrada a Martin Ebel – představují tři dosud prakticky neznámé autory domů v Novém Boru z období vrcholného rozmachu tamější specifické architektury na konci 18. až počátku 19. století. Nejdělnější statí ve sborníku je zamyšlení Milana Novobilského

nad vývojem jádra hradu Švihova, v němž se autor pokouší přesněji určit zbytky starší výstavby, ponechané při velké pozdně gotické přestavbě hradu v závěru 15. století. Do studentských prací, zabývajících se dokumentací objektů v novodobě zaniklých vesnicích, spadá i krátký příspěvek Lukáše Funka o někdejší usedlosti čp. 7 v Bažantově na Tachovsku.

V další stati se Hana Hanzlíková věnuje mezidisciplinovému souhrnu poznatků o devastovaném kostele sv. Mikuláše v Šitboři na Domažlicku. Podrobný rozbor včetně dendrochronologického datování od Tomáše Kyncla a Petra Měchury je věnován renesanční konstrukci krovu nad Vladislavským sálem na Pražském Hradě. S ročním zpožděním je dále zařazen článek o identifikaci vyměřovacích soustav u některých zaniklých středověkých vesnic (Svídna, Pfaffenschlag, Matenice) od Jiřího Škabrady a Zuzany Peškové. Poznátky k vývoji hradu Hartenberg v Hřebenech, těžce postiženému novodobou „sudetskou“ devastací, uvádějí Tomáš Karel, Vilém Knoll a Jiří Klsák.

Poslední články jsou věnovány technickým průzkumům památek a konstrukcí. Miloš Drdácký a Zuzana Slížková směřují pozornost k historickým dřevěným konstrukcím – povrchovým stopám po tesařských nástrojích, resp. použitému způsobu opracování, a také zjišťování někdejšího případného použití ochranných nátěrů. Konstrukci Karlova mostu v Praze se věnují Eva Burgetová (vliv vlhkosti) a Richard Wasserbauer (salinita, vlhkost a mikroflóra).

Jiří Škabrada

DURAJOVÁ, Miroslava – SMÍŠEK, Rostislav (Hg.), *Hieronymus der Ältere Schlick: Das Tagebuch. Eine Selbstdarstellung aus den Jahren 1580-1582*, České Budějovice 2008 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, Řada B, sv. II). ISBN 978-80-7394-056-0.

Ačkoliv čeští historikové v poslední době stále více využívají prameny osobní povahy (deníky, autobiografie, osobní korespondence a některé další), protože se optimisticky domnívají, že tak získají bezprostřednější pohled na minulé děje, edic těchto pramenů je dosud k dispozici velmi málo. Platí to i pro deníky, respektive cestovní deníky z raného novověku. Většinou byly zpřístupněny jen jejich části a rozsáhlejší deníkové poznámky byly vydány jen v případě Adama mladšího z Valdštejna (z let 1602-1633). To je po více jak deseti letech od doby, kdy byl probuzen zájem o tento druh pramenů (klíčová je tu Mařova studie se soupisem deníků z let 1550-1650 z roku 1997), velmi neuspokojivé. O to důležitější je, že vznikla edice deníku (osobního a zároveň i cestovního) dosud málo známého Jeronýma staršího Šlika z let 1580-1582.

Od Valdštejnova deníku se tento text liší v několika ohledech. Předně ho psal mladý šlechtic během svých studií a cest po Švýcarsku, německých oblastech a českých zemích (Valdštejn ho psal v dospělosti), byl to navíc protestant, jenž oscilloval mezi luteránskou a kalvínskou věroukou (Valdštejn byl katolík). Další

rozdíl je také zásadní – Šlik se totiž připravoval na dráhu duchovního (Valdštejn si zvolil světskou dráhu a dotáhl to až na nejvyššího purkrabí v Čechách). Kromě toho je Šlikův deník psán převážně německy, zatímco Valdštejnův hlavně česky. Z tohoto prostého srovnání vyplývá, že pozornost věnovaná tomuto Šlikovu deníku je zcela zasloužená – může nám nabídnout jiné vidění světa, než jaké zprostředkovává deník Valdštejnův.

Mladí českobudějovičtí badatelé germanistka Miroslava Durajová a historik Rostislav Smíšek, kteří pořídili kritickou edici Šlikova deníku (s. 166-402) a napsali rozsáhlou úvodní studii (s. 7-165), stáli před nelehkým úkolem. Šlikův deník je totiž v pravém slova smyslu produktem „středoevropského“ šlechtice, jenž žil v souřadnicích Svaté říše římské národa německého druhé poloviny 16. století. Pobýval totiž na švýcarských kalvinistických univerzitách v Basileji a Ženevě, chtěl se stát bratrským knězem na Moravě, následně se uchýtil jako dvorský kazatel u knížecího dvora v německém Kaiserslauternu a pak vstoupil do služeb württemberského vévody. Nejedná se tedy o deník, který by zachycoval pouze Šlikův život v českých zemích. Na badatele to klade velké nároky, protože se musejí seznámit s mnoha tématickými i geografickými kontexty Šlikova života. Vyžádalo si to mnoho času a úsilí, ale výsledné dílo stojí za to.

Kontextů, do nichž se autoři pokusili deník a život jeho autora zasadit, je hodně. Je to vidět i z počtu podkapitol úvodní studie, kterých je skoro dvacet! Pojednali např. o tom, jak se na Šlika dívala dosavadní literatura, jaké místo zaujímal rod Šliků v české společnosti, jak probíhala Jeronýmova vzdělávací cesta, kdo ho na ní doprovázel, jak budoval svou sociální síť, jakou roli v jeho životě sehrávalo náboženství, jaký byl kazatel, jakou roli hrály v jeho životě knihy, jaké vztahy měl s Jednotou bratrskou či jaký vedl životní styl a jak pečoval o své zdraví. Důležitou součástí úvodní studie je také důkladné pojednání o jazykové stránce Šlikova deníku (s. 136-165). Ve všech případech se snaží autoři zasadit své poznatky do rámce současných českých, německých a rakouských výzkumů na dané téma, což se jim bezesporu daří. Někdy se však trochu opakují a pravidelně zbytečně přetěžují text obecnými srovnávacími poznámkami, které jako by zvyšují „vědeckost“ textu, jenž to však nemá zapotřebí (markantní je to např. v pozn. 168, 171, 464, 466 či 672).

Autoři zvolili za jazyk svého sdělení němčinu. Její úroveň mi nepřísluší hodnotit. Mohu jen konstatovat, že to má své opodstatnění, vždyť většina deníku je psána německy a jeho velká část byla vedena v době Šlikova pobytu ve Švýcarsku či v německých oblastech Svaté říše římské. Němčina tak přibližuje edici i úvodní studii německým a rakouským historikům i laikům, kteří s knihou určitě budou – pokud se k nim dostane – pracovat. Na druhou stranu to však publikaci trochu vyčleňuje z českého trhu, protože se s ní určitě seznámí čeští historikové, ale svou cestu k laickým zájemcům o historii si bude hledat jen velmi těžko. Zvolený jazyk sdělení tak dokládá především vysoké vědecké ambice, jež si klade českobudějovické historické pracoviště, z něhož práce vzešla. Necht' jim tedy dělá čest doma

i v zahraničí. Za sebe si jen přeji, aby takových pečlivých edic bylo více a aby byly vydány i šlechtické deníky z druhé poloviny 17. a celého 18. století.

Jiří Kubeš

CATALANO, Alessandro, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách, Praha 2008. ISBN 978-80-7106-942-3.*

Rekatolizace – jen málo slov je v českém historickém povědomí dlouhodobě chápáno tak vyhraněně negativně. Devět z deseti studentů druhého ročníku pardubických kulturních dějin mi to v posledních letech na počátku kurzu Dějiny novověku II vždy potvrdilo. V jejich hlavách představuje rekatolizace silný příběh s jasným záporným vyzněním. Je to nacionálně laděný příběh o tom, jak jsme „my“ na Bílé hoře prohráli, jak musela většina z „nás“ po porážce trpět, jak „nám“ sebrali svobodu vyznání a jak „nám“ vnutili katolictví, nebo „nás“ donutili odejít do exilu poté, co „nám“ sebrali většinu majetku v konfiskacích. Varianty tohoto příběhu se tu a tam trochu liší, ale mají společné základní vidění, jež se v českém prostoru prosadilo již v 19. století a nacionalismus jej pak kodifikoval na jediné správné vidění doby. Tyto názory dosud přijímá většina společnosti, i když je k tomu již dvacet let nikdo nenutí. Je to asi logické, protože většinová společnost (a starší učitelé dějepisu jakbysmet) je prostě konzervativní a jen pomalu se otevírá inovacím a novým úhlům pohledu. Také tu pořád možná chybí ochota svobodně přemýšlet, protože řada studentů je pak velmi překvapena, když je dotázána, kdo jsou to bělohorští poražení „my“, o nichž hovoří, a kdo jsou to „oni“, kteří vyhráli. Po určitém váhání se vysloví v tom smyslu, že „my“ jsou Češi a „oni“ Habsburkové. Tím ovšem vyvolají další vlnu mých dotazů, jejímž úkolem je dekonstruovat jejich vidění problému a upozornit na jejich evidentní černobílé názory.

Žádný učitel raného novověku si ovšem při takovém „otvírání očí“ nevystačí sám: potřebuje odkazovat na monografie věrohodných soudobých autorit, jež by v hlavách studentů pomohly opravit pokroucené vidění dějin rekatolizace. Dosud jsem tedy doporučoval aspoň práce Ivany Čornejové a Jiřího Mikulce, stále více jsem ale pociťoval, že některé podstatné aspekty problematiky nebyly vůbec moderně zpracovány. Těžko jsem někdy vysvětloval roli pražského arcibiskupa, jezuitů, papežské kurie i panovnického dvora v dlouhém procesu rekatolizace. Proto jsem více než uvítal překlad knihy italského historika Alessandra Catalana o arcibiskupu Harrachovi a rekatolizaci v Čechách do češtiny. Byl jsem na její prezentaci v Praze dne 30. června 2008, poslechl jsem si krátké představení knihy od Zdeňka Hojdy i reakce autora i překladatele Petra Mati. Obratem jsem se pak pustil do čtení a mými schopnostmi omezenou (neumím italsky a nejsem odborník na církevní dějiny 17. století) reflexi nyní přikládám. Svá omezení připomínám proto, že se nemohu kriticky vyslovit k pramenné základně a neznám většinu citované

literatury. Proto je má reflexe psána z úhlu pohledu částečně poučeného raného novověkáře a hlavně učitele, jenž by s knihou v praxi se studenty rád pracoval.

Na prvním místě musím zdůraznit inovativnost práce. Nikdo za posledních sto let nenapsal důkladnou monografii Arnošta Vojtěcha z Harrachu, ačkoliv je jeho episkopát nejdělsí ze všech pražských arcibiskupů raného novověku (1623-1667). Ani Harrachova role v protireformaci nebyla dosud podrobněji zmapována. Velká část relevantních pramenů k tématu je v latině a italštině a leží kromě pražských a vídeňských archivů také ve Vatikánu – ani ty většinou nestály v centru zájmu českých badatelů. Alessandro Catalano se s těmito nedostatky bádání zdařile vypořádal a předložil rozsáhlý chronologicky vystavěný opus o průběhu rekatolizace v Čechách a roli kardinála Harracha v ní.

Zklamán bude určitě ten, kdo si myslel, že se mu dostane klasického životopisu. Ten Catalano – ačkoliv při výkladu postupuje chronologicky – vědomě nevytvořil, ačkoliv některé jeho rysy jsou v práci přítomny (genealogické pasáže o rodu Harrachů, studia mladého Arnošta Vojtěcha atd.). Jde totiž opravdu primárně o dějiny rekatolizace a jejího nelehkého prosazování (autor sám mluví na s. 375 o „těžkopádnosti“ a polemizuje s tím, že by protireformace byla překotná). To je jádrem práce – je to příběh o střetávání různých názorů v katolickém táboře na realizaci rekatolizace od 20. do 60. let 17. století. Tyto různé názory je možné částečně ztotožnit také s různými institucemi. Jinak si protireformaci představoval arcibiskup Harrach a jeho spolupracovníci (pokoušeli se v duchu Karla Boromejského prosadit tridentské dekry, jež posilovaly pravomoci biskupů), jinak to viděli vlivní jezuité (nechtěli tak silné biskupy, část jejich pravomocí chtěli přebrat sami), trochu jinak na to pohlížela kurie (jež většinou nedokázala zkrotit mocné jezuitu a navíc byla značně nerozhodná) a jinak to viděl sám panovník a čeští místodržící (chtěli církev podrobit světskému dohledu, šlechta navíc nechtěla přijít o svá práva na úkor arcibiskupa). Ve vzájemné interakci mocenských požadavků všech těchto stran byla v praxi realizována rekatolizace. Brzdily ji nejen spory mezi zmíněnými tábory, ale také třicetiletá válka, proto není divu, že byla dovedena k jistým hmatatelným výsledkům až v 50. a 60. letech 17. století a že největší vliv na její průběh měl nakonec stát (panovník, místodržitelství) a ne církev. V tomto výkladu je Catalano přesvědčivý – na základě vynikající znalosti pražských, vídeňských a římských pramenů i dosavadní literatury (poznámkový aparát má skoro 200 stran!) analyzuje složitý vývoj kompetenčních sporů arcibiskupa, jezuitů a světských institucí. Jde především o boj o univerzitu, boj o církevní semináře, boj o cenzuru, boj o založení čtyř nových biskupství, pokusy o vizitaci diecéze, boj o obnovu a dohled nad farní sítí apod. Ve všech případech nakonec konstatuje, že žádný z těchto sporů nemohl arcibiskup jednoznačně vyhrát a že protireformaci nejvíce ovlivnily státní zásahy a názory světských elit. Stát však v arcibiskupovi nespatořoval „potížistu“, jehož je nutné odstranit, ale partnera, jehož je zapotřebí přesvědčit, aby spolupracoval se světskými elitami a v zásadních bodech se podřídil jejich vidění věci. To je největší přínos Catalanovy práce – uka-

zuje na nejednotnost katolického tábora a vysvětluje pomalé prosazování rekatolizace.

Zatímco po faktické a interpretační stránce práci obdivuji, musím se trochu kriticky zmínit o její formě. Nejedná se totiž vůbec o jednoduše čitelné dílo a může se dokonce stát, že se čtenář v textu občas ztratí. Jak jsem pochopil při prezentaci knihy, autor si je toho vědom, musím ale upozornit na příčiny tohoto jevu. Snazší pochopení textu dle mého znemožňují dvě věci. Předně jde o časový problém. V některých pasážích se dlouho neobjevuje žádná datace, a tak čtenář poněkud tápe. Neví, co se stalo dříve a co až potom, jestli je ještě v tom samém roce nebo už ne. Někdy se vyskytuje i chyba v dataci (s. 232 dole – chybně uvedený rok, správně má být 18. října 1637; s. 336 nahoře – zasedání nemohlo proběhnout 18. března 1655 v papežově přítomnosti – Inocenc X. byl již po smrti a jeho nástupce ještě nebyl zvolen). Další problém jsem měl s pramennými citáty. Chápu, proč je autor zařadil a proč jich používá poměrně hodně, ale někdy jsou zbytečně dlouhé a pohlcují čtenářovu pozornost a odvádějí jej jiným směrem, než by si asi autor přál. Osobně se domnívám, že takto faktograficky detailní, přitom však po formální stránce poměrně těžké čtení bude dělat většině univerzitních studentů historie značné problémy.

Rád bych se ale mýlil, protože tuto knihu považuji za natolik zásadní a přínosnou, že by se s ní měli seznámit všichni. Je to po knize Jiřího Mikulce o rekatolizaci české šlechty další velmi důležitý krok k tomu, jak naučit naše současníky dívat se na rekatolizaci a církevní dějiny 17. století vyváženě a bez nacionálních a antiklerikálních předsudků. Pro řadu z nich by to mohl být tolik potřebný „eye-opener“.

Jiří Kubeš

WORTMAN, Richard S., *Scenarios of Power. Myth and Ceremony in Russian Monarchy from Peter the Great to the Abdication of Nicholas II. New Abridged One-Volume Paperback Edition, Princeton 2006. ISBN-13: 978-0691123745.*

Není žádnou novinkou, že americká historiografie věnuje dlouhodobě výraznou pozornost ruským dějinám. Minimálně od druhé světové války ale bádání bylo silně ovlivněno politickou situací, a tudíž převažoval pohled politicko-historický a sociálně-historický. *Kulturní dějiny carského Ruska* se nepsaly, až na výjimky, jakými byly práce Jamese H. Billingtona *Icon and Axe* či *Russia under the Old Regime* Richarda Pipesa. S koncem studené války se politická a sociální historiografie ocitla v pochopitelné krizi. Možnou cestu k novému pohledu na novověké ruské dějiny naznačil v 90. letech Richard Wortman inovátorskou knihou o symbolech, mýtech a slavnostech, o které se opírala a jimiž se prezentovala monarchie od Petra I. až do revoluce v roce 1917. Tento zásadní příspěvek k dějinám politické kultury se před časem dočkal zkráceného vydání, které přirozeně není tolik detailní, ve své kompaktnosti a čtivosti ale může více oslovit širší čtenářskou obec.

Wortman nově představil ruské dějiny prostřednictvím popisu a interpretace *mocenských scénářů*, jak je vytvářeli jednotliví vládci. Rekonstruoval politické představy a mýty, ukázal na domácí tradice, cizí motivy a vlivy. Na jednu stranu postavil konstantní rysy panovnické prezentace – „car z Boží milosti“, které konfrontoval s měnící se úlohou carů vůči veřejnosti během 18. a 19. století (hrdinové a dobyvatelé, reformátoři, učitelé apod.). Mocenské scénáře se měnily, aby odpovídaly představám lidí o správném carovi – resp. tomu, o čem si car a lidé kolem něj mysleli, že jsou představy lidí (zejména rolníků). Wortman především zanalyzoval carské korunovace, méně již svatby a pohřby. S rostoucím významem a systematizací výchovy budoucích carů od konce 18. století věnoval pozornost i otázce vzdělávání a výrazně se soustředil na rozdíly mezi privátní a veřejnou rolí panovníka. Brilantně oživil obraz poznávacích cest carů a následníků po ruském impériu, symbolických návštěv Moskvy a nejrůznějších jubileí: novgorodské oslavy milénia Ruska (1862), sto let borodinské bitvy (1912) a romanovské jubileum (1913). Výsledkem byla nejen řada podnětných úvah, především se otevřela perspektiva komparace evropských monarchií a jejich rituálů v průběhu 19. století – do jaké míry prohlubující se občanské a národní uvědomění společnosti zatlačilo „feudální“ obraz panovníka a donutilo jej ke změně role. Dosavadní literatura tento fenomén většinou zkoumala izolovaně podle jednotlivých států (Velká Británie, Francie, Německo, Rakousko), maximálně v hranicích západoevropského kulturního prostoru.

Kniha je rozdělena na dvě přibližně stejně rozsáhlé části: první („Evropský mýtus“) od Petra I. do Alexandra II., druhá („Národní mýtus“) od Alexandra III. do revoluce. První klíčová otázka zní: jak Petr I. transformoval obraz cara? V mnohém navazoval na své předchůdce. Romanovci zdůrazňovali kontinuitu carské moci, prezentovali se jako přímí pokračovatelé Rjurika (museli tedy přebírat symboliku Byzance, tak jako Ivan III. a Ivan IV.) Ústřední figurou absolutistické monarchie byl panovník, při aktu korunovace tudíž zatlačil do pozadí metropolitu pravoslavné církve – k tomu došlo již při korunovaci Alexeje Michajloviče (s. 16). Petr vnesl do carských rituálů více evropských prvků: Versailles bylo symbolickým vyjádřením absolutistického řádu, a Petr přenesl tento vzor v podobě detailně propracovaného, vzájemně propojeného systému paláců a zahrad do Petřhofu. Dvorská kultura byla, minimálně při vnějším pohledu, europeizována (etiketa, odívání), skončila separace žen na carském dvoře. Petr se přihlásil k antické tradici zavedením nového carského titulu *imperátor*. Rovněž při oslavách vojenských vítězství začala být užívána antická symbolika (vítězné oblouky), car byl představován jednou jako Hercules, podruhé jako Mars (první výrazný projev při oslavách vítězství u Azova v roce 1696). Monarchie si vytvářela nové symboly, při korunovaci Kateřiny I. byla použita nová imperiální koruna a korunovační plášť. Carský dvůr po Petrově smrti zůstal antickým symbolům věrný a v mnoha směrech představoval alegorii politického Olympu. Vládce vystupoval jako bůh nebo antický heroj. Symbolické završení transformace korunovačních a dvorských rituálů přinesla Petrova dcera Alžběta, která si při korunovaci poprvé sama vsadila korunu na hlavu, čímž ještě

více zdůraznila absolutní moc cara a podřízenost pravoslavné církve. Prezentace korunovačních slavností se přitom opírala o francouzský vzor, při Alžbětině korunovaci bylo poprvé vytvořeno slavnostní album popisující korunovaci a podrobně definující její jednotlivé akty; vzorem bylo album vydané ke korunovaci Ludvíka XV.

Nový prvek vnesla Kateřina II. Identifikovala se s ideálem, který našla v západním myšlení, a stylizovala se do role „filosofa na trůně“, z antických bohů jí byla bližší Minerva než Mars. Racionalizace se promítla i v dobové architektuře, baroko a rokoko vystřídal klasicismus a řada staveb v Rusku přímo imitovala římskou architekturu (chrám sv. Izáka v Petěrburgu, Tavrický palác, vila v Pavlovsku, Anglický palác v Petěrhofu ad.). Rovněž ve výchově carevnina vnuka Alexandra vidíme snahu implikovat do mocenského scénáře osvícenské myšlenky – vzorem pro panovníka měli být velcí antičtí zákonodárci, ne dobyvatelé. Jenže ruští carové nikdy nedokázali být „prvními služebníky státu“, minimálně v tomto ohledu se osvícenský absolutismus v Rusku nikdy neuplatnil. Carům mnohem lépe vyhovovala role hlavních arbitřů, jednou tvrdých, podruhé blahosklonných dohlížitelů nad osudy svých poddaných.

Poměrně značnou pozornost věnuje Wortman osobě Pavla I., což může být překvapením, ovšem jen na první pohled. Právě Pavel totiž svým pojetím *mocenského scénáře* výrazně ovlivnil podobu ruské monarchie v 19. století. Za krátké Pavlovy vlády byla poprvé explicitně formulována idea ztotožňující blaho carské rodiny s blahem státu a zdůrazňující neoddělitelnost dynastie od Ruska. Nástupnický zákon poprvé formálně jmenoval cara jako hlavu církve a stanovoval jasná pravidla pro nástupnictví (dědičnost trůnu v mužské linii, nástup ženy pouze v případě absence mužského dědice). V neposlední řadě po sobě Pavel zanechal čtyři mužské následníky, čímž stabilizoval dynastii.

V prezentaci panovnické moci měl Alexandr I. velice blízko k svému otci. Chceme-li vidět Alexandra jako dědice „osvícenských“ myšlenek Kateřiny II., je to přirozeně možné, a potom budeme zdůrazňovat jeho přechodné nadšení pro reformní pokusy Speranského nebo snahu o rozvoj vysokého školství. Současně ale nelze nevidět druhou tvář Alexandra, posilujícího vojenskou disciplínu – nebyl to jen Arakčejevův experiment s vojenskými koloniemi, ale i vybudování carské svity mající navýsost militární charakter. Vojenskou složku posílilo vítězství nad Napoleonem, po roce 1812 začal Alexandr snít o „křesťanském impériu“ a věřit ve svou spasitelskou misi. Vůči Evropě nevystupoval car jako dobyvatel, nýbrž jako osvoboditel, Rusko ale mělo hrát na kontinentu dominantní roli – kterou symbolicky ukázaly dvě velkolepé vojenské přehlídky ve Francii v roce 1814 a 1815. Právě za Alexandra I. se vojenská přehlídka stala hlavní a nejtypičtější ceremonií Ruska, velet přehlídce patřilo k hlavní úloze cara.

Každý z carů 19. století zanechal stopu na podobě monarchie. V mnoha ohledech ústřední figurou byl Mikuláš I. Ve Wortmanově koncepci právě on je hlavním malířem nového obrazu cara, jeho *mocenský scénář* obsahoval, vedle těch tradičních, zcela nové prvky a reagoval na novou politickou a kulturní situaci

v Evropě po napoleonských válkách (autor tím míní postupné vytváření občanských společností a transformace feudálních monarchií v buržoazní – Anglie za Jiřího III., Prusko za Friedricha Wilhelma IV., Rakousko za Františka I.). Prvním ústředním tématem scénáře Mikuláše I. byla *dynastie*. Carská korunovace v roce 1826 zdůraznila totožnost monarchie s carskou rodinou. Korunovace pojata jako akt národní jednoty a nesla v sobě i imperiální rozměr (delegace neruských národů – Kirgizové, Kabardinci, Gruzínci, Arméni, Kalmykové). Mikuláš I. navíc obnovil starý rituál klanění se davu z Rudého schodiště v Kremlu, tato promyšlená komunikace s davem vyjadřovala duchovní spojení samoděržavného monarchy s poddaným lidem a vzájemnou loajalitu. Car vystupoval jako tvrdý, ale spravedlivý vládce a očekával od poddaných naprostou věrnost. Podle Wortmana, se stala *loajalita* základní hodnotou Mikulášovy vlády; lze v tom spatřovat psychologický efekt povstání děkabristů a polského povstání. Státní propaganda glorifikovala romanovskou dynastii, neoddělitelnost dynastie a státu podtrhla nová státní hymna (*Bože, chraň cara*), na jejíž sepsání car osobně dohlížel, nebo zřízení ministerstva carského dvora. Mikuláš často cestoval po impériu – zde sehrály důležitou úlohu dvě návštěvy Moskvy v březnu – dubnu 1849 a srpnu 1851. Zatímco v Evropě vedly revoluční události k proměnám ve vnímání monarchie, v Rusku naopak bylo zdůrazněno „souznění lidu s carem a dynastií“ (v Kremlu car opakoval rituální klanění). Mikuláš I. se ale nikdy nechtěl stát „lidovým carem“, národní motivy měly být začleněny do západoevropského stylu (příkladem je stavba chrámu Krista Spasitele v Moskvě, spojující neoklasicismus s prvky ruské a byzantské tradice, nebo Glinkova opera *Život za cara*, zkomponovaná podle zásad italské a francouzské opery, ovšem s jasně ruskými motivy).

Snad i jako vzdor proti tvrdému otci rozhodl se Alexandr II. při nástupu na trůn hrát, Wortmanovými slovy, *scénář lásky*. Jejím vyjádřením se staly reformy, avizované hned v roce 1856. Nevolnictví car označil za zlo a během moskevské korunovace byla vytvořena dokonalá iluze oboustranné lásky – na jedné straně car, na straně druhé lid. V tomto kontextu nebylo nevýznamné, že operním galapředstavením ve Velkém divadle v Moskvě po korunovaci nebyla opera *Život za cara*, nýbrž *Nápoj lásky* Gaetana Donizettiho. Scénář lásky ale měl jasné mantinely, právě jako státní reformy. Měly sjednotit ruský národ za carem, ale při zachování specifik odlišujících ho od západní Evropy. Stejně tak reformy měly vycházet pouze od cara, v roce 1865 Alexandr II. odmítl iniciativu moskevské šlechty. Byla to láska otcovská – car vystupoval jako pečlivý otec starající se o své děti. I zde vidíme silný motiv loajality; lid měl být carovi vděčný a oplácet jeho lásku stejnou mincí. O to silnější byl psychologický šok dostavivší se po atentátu Dmitrije Karakozova v roce 1866, kterému předcházela bolestná rodinná ztráta, smrt následníka Nikolaje v roce 1865. Carovo nadšení pro reformy opadlo, scénář nebyl dohrán do konce. Rusko se nikdy nestalo „buržoazní monarchií“, kde by panovník hrál roli „prvního občana“. Po roce 1881 Alexandr III. oprášil mocenský scénář svého děda s ještě větším důrazem na nacionalismus. Dominantním prvkem se stal paternalistický vztah k „lidu“, založený na pomyslném transcendentálním poutu mezi carem

– samoděržcem a obyvatelstvem. Vztah, jehož silnou složkou byla bázlivá úcta před dominantním carem, připomínajícím staroruského bohatýra.¹ V návratu k starému scénáři byl hlavní důvod pozdějšího zhroucení monarchie. Různé složky ruské společnosti si vypracovaly vlastní scénáře, v kterých (pokud v nich vůbec vystupovali) carové hráli jinou roli, než jakou si představovali. Neboli, jak tvrdí Wortman v samém závěru, není přesné tvrdit, že mocenský scénář posledních Romanovců byl održeny od reality. Pouze reflektoval realitu, jak ji viděli carové. Vedle toho ale byly scénáře liberálů, socialistů, národnostních menšin. Na starou hru podle scénáře „pravoslaví, samoděržaví, národ“ bylo ochotno přistoupit stále méně lidí, a zatímco Alexandr III. silou své osobnosti jí dokázal ještě vdechnout život, Mikuláš II. toho již nebyl schopen. Pád monarchie v té podobě, jak ji prezentovali Romanovci, byl logickým důsledkem transformačních procesů ruské společnosti.

Zbyněk Vydra

SCHICKEL, Alfred, *Geschichte Südmährens. Band II. 1918-1946*, Geislingen/Steige 1996. ISBN 3927498181.

Dějiny česko-německého soužití na jižní Moravě ve 20. století stály vždy mimo hlavní badatelský zájem domácích i zahraničních historiků nejnovějších dějin. Až v poslední době se jimi začali zabývat především zástupci mladší generace, kteří se ve svých studiích ponejvíce věnovali poválečnému odsunu, dějinám jednotlivých národnostně smíšených obcí či kulturní a sociální problematice. Jen namátkou jmenujme Martina Markela (Univerzita obrany v Brně), Emilií Hrabovcovou (Univerzita Wien) či Roberta Lufta (Collegium Carolinum München).

Mimo dějepisců z „kamenných“ vědeckých institucí se však již od padesátých let minulého století oblast česko-německých vztahů na jižní Moravě, se zřetelem upřeným především na etapu 20. století, programově věnují nadšenci i školní historikové z řad odsunutých Němců pod záštitou Südmährischer Landschaftsrat. Mezi nimi pak najdeme, zejména z počátku, i mnohé, kteří byli veřejně činní již před odsunem a měli tedy k popisovaným skutečnostem co říci. Mimo to odsunutí disponovali a dodnes disponují velkým množstvím dobových dokumentů, kronik či zaznamenaných vzpomínek. To vše vytvářelo možnost postupně sestavit komplexnější pohled na historii národnostního soužití, pochopitelně pod německým úhlem pohledu. Vyvrcholením snah po zmapování vlastní minulosti se pak stala řada *Geschichte Südmährens*, zadaná Südmährischer Landschaftsrat různým autorům – profesionálním historikům, která ve třech dílech shrnula dějiny jihomoravských Němců od počátku až po současnost. Z nich díl druhý, nejrozsáhlejší, vymezený letopočty 1918-1946, je předmětem této recenze.

¹ Překrásně je vazba car – lid vyjádřena na obraze Ilji Repina *Přijetí volostních staršínů Alexandrem III. na nádvoří Petrovského paláce v Moskvě* (1886). Rozměrné plátno (293 x 490 cm) je umístěno ve Státní Třeťjakovské galerii.

První překvapení čeká pozorného čtenáře již při pohledu na mapu území, kterému se autor hodlá věnovat. Oproti českým zvyklostem k jižní Moravě řadí i Novobystřicko a Jindřichohradecko, jde však pouze o účel – Němci z těchto oblastí se v rámci krajanských organizací přihlásili právě k jihomoravským oblastem Vranovska, Znojemska, Moravskokrumlovska, Jaroslavička a Mikulovska a to dílem pro kulturní příbuznost, dílem z ryze praktických důvodů.

Vlastní text je v celku logicky rozčleněn do šesti chronologicky následujících kapitol, bohužel již z jejich rozsahu je zřejmé, že autor některým událostem věnoval méně pozornosti, než by pro svou důležitost zasluhovaly, jak o tom bude blíže pojednáno dále.

Své líčení počíná popisem rozjitřené situace na konci války, všímá si politických a hospodářských souvislostí. Jelikož vychází i z mnoha dříve publikovaných vzpomínek, může si dovolit hodnotit názory a nálady společnosti, platí to však pouze pro německou stranu. Samotná iredenta je pak pro něj jen logickým a oprávněným aktem jihomoravských Němců vůči státu, který je do svého svazku zařadil proti jejich vůli. Hned od počátku se tu též projevuje rys prostupující, tu více tu méně, celou knihou. Až přílišná pozornost je věnována „bezpráví“ které chtěli Češi a především budoucí prezident Beneš páchat na Němcích a Rakousku. Naopak české prameny ani literaturu k tématu jihomoravské iredenty autor nezmiňuje a dle všeho ani nezná. I to je znakem celé knihy. Události let 1918/1919 pak považuje za základ pozdějších obtíží i konce klidného soužití Čechů a Němců.

Knih jako celek vůbec kopíruje v zásadě známou názorovou křivku sudetských Němců k novému českému státu a Čechům. Kritické pasáže potlačení iredenty a stabilizace nového režimu s popisem mnoha neoddiskutovatelných pozitiv i negativ tak nahrazují smířlivější kapitoly věnované událostem zbytku dvacátých let minulého století. Čechům se autor stále věnuje minimálně, výjimky najdeme zejména v situacích, kdy národnosti stojí vůči sobě a nebo naopak, když vystupují zcela svorně vůči „nesmyslným“ nařízením Prahy. Bohatý kulturní a spolkový život, dodržování tradic či ekonomický rozvoj jako by byl pouze doménou Němců.

V politických otázkách čerpá autor ze vzpomínek tehdejších regionálních politiků křesťansko-sociální a agrární orientace, kteří měli na jižní Moravě až do vzniku SdP výsadní postavení. O činnosti DNSAP a DNP, nikoli bezvýznamné, se mnohé nedovíme, podobně jako o německých sociálních demokratech. Popis místních politických poměrů pak doprovází někdy až příliš podrobné líčení politických dějin meziválečného Československa a zahraničněpolitických souvislostí.

Důležitou etapu hospodářské krize, její průběh a důsledky autor popisuje jinak, než bývá zvykem u českých historiků věnujících se převážně líčení obtíží průmyslových podniků v hornatém pohraničním pásu. Zemědělský region se zpracovatelským průmyslem a po roce 1918 již pouze s částečnou vývozní orientací tížila agrární politika čs. státu a s tím související úpadek selského stavu. Rolníci si stěžovali na výkupní ceny zemědělských komodit, na nízkou ochranu tuzemského trhu či naopak drahá a tím pádem nedostupná hnojiva, strojový park apod. K tomu přistupovaly i další novoty, často ovšem neprávem spojované se vznikem česko-

slovenského státu, které tradičně konzervativní a silně religiózně zaměřené Němce i část Čechů tížily.

Jako niť se celou knihou vine popis nerovnoprávného, až podřízeného postavení Němců v letech 1918 – 1938. V žádné kapitole nenajdeme pochvalnou zmínku o demokratickém charakteru státu, na druhé straně ústrků ze strany Čechů je připomenuto mnoho. Vadila zaměstnanecká, školská i náboženská politika čs. státu, Němci téměř ve všech změnách cítili „čechizační“ tlak. Za viníky jsou autorem považováni čeští politici či část elit, z nichž mnozí se prý vyšvihli právě jen díky vzniku nového státu a novým, Němcům méně přejícím, poměrům. Autor oceňuje i neúspěšnou snahu politiků za německou křesťansko-sociální stranu a německou agrární stranu zlepšit postavení Němců, nezamýšlí se nad jejich odpovědností a spolupodílem na kritizovaném stavu. Nástup SdP pak v zásadě vítá jako další možnost změny.

Údobí let 1935 – 1938 autor věnoval téměř jednu třetinu vlastního textu recenzované práce. V mnohém jsou tyto řádky přínosné, pomáhají objasnit smýšlení, postoje a činy regionálních politických, hospodářských či kulturních špiček i prostých lidí na německé straně. Pozorný čtenář se však neubrání dojmu, že jde především o jakési zidealizované vzpomínky na dobu, kdy byli odsunutí Němci mladí, žili ve své „domovině“, scházeli se v Turnvereinu a jen tak mimochodem se začalo dařit i jejich snaze po „rovnoprávnějším“ postavení v mladém čs. státě. Po přečtení této kapitoly nabudeme představu, že žádný z regionálních leaderů SdP vlastně nebyl nacistou, že antisemitismus byl záležitostí říšských Němců či několika pomatenců z řad sudetských Němců a K. Henlein politikem smíru a kompromisu v rámci zachování Československa.

Jakoukoliv názorovou či ideovou pluralitu mezi Němci autor opomíjí. Nic se tak nedovíme o četných sympatizantech německé sociální demokracie, kteří zde, podobně jako v dalších koutech republiky, vytrvali na parlamentně-demokratických principech až do samotného konce. Kolektivní paměť sudetských Němců tu zjevně zapracovala s mimořádnou důkladností.

Zbývá zmínit se o dvou posledních kapitolách věnovaných údobí připojení k Říši, světové války a divokého odsunu. Tématům je věnován jen nezbytně nutný prostor, který posloužil spíše k obhájení vlastního jednání a ukazuje Němce především jako oběti. Pozornosti se tu dostává i Židům – bývalým sousedům a spoluobčanům, na které špatný osud dopadl s nesmírnou tvrdostí. Na hrůzné chování ze strany Němců ihned po záboru pohraničí i během války je zapomenuto. To naopak neplatí při líčení českých, jistě hanebných, činů páchaných od května 1945.

Z předešlých řádků je zřejmé, že recenzovaná kniha nevybočila z řady běžné historiografické produkce autorů svázaných se sudetoněmeckým prostředím. Vliv kolektivně uchovávané paměti na dobu před odsunem je tu zcela zřejmý, stejně jako použití „typizovaných“ dějinných konstruktů. Z pohledu zadavatele – Südmährischer Landschaftsrat, vznikla nepochybně reprezentativní a povedená publikace. Z pohledu české i německé historické vědy však jde o další promarněnou šanci. Kniha jistě přináší mnoho zajímavých a dosud především v českých zemích

neznámých dílčích skutečností, zásadní posun ovšem nepředstavuje. Na komplexní zpracování dějin česko-německého soužití na jižní Moravě si tak budeme ještě muset počkat.

Tomáš Mlejnek

KOHOUT, Jiří (ed.), *Tesla Lanškroun 1946-1989. Vzpomínky pamětníků*, Lanškroun 2007. ISBN 978-80-254-0835-3.

Městské muzeum v Lanškrouně je pověstné tím, že je vydavatelem dnes už docela úctyhodné řady publikací hlásících se nejenom k historii a současnosti města Lanškroun, ale i k regionu, jehož je centrem. *Tesla Lanškroun 1946-1989 – vzpomínky pamětníků* je tou zatím poslední, nicméně jednoznačně velmi důležitou. Iniciátor celého podniku, Ing. Jiří Kohout, sám už také náležející do kategorie pamětníků, sebral a pro knihu edičně upravil dlouhou řadu vzpomínek lidí, kteří s touto továrnou měli co do činění. Tento publikační základ je doplněn nástinem historie lanškrounské Tesly z let 1946-1975 z pera Bohuslava Kuříka, přehledem článků ze závodního časopisu *Teslácký svět*, které zachycovaly významné události z let 1976-1989. Na závěr jsou připojeny ucelenější medailonky deseti mužů, na které někdo ze současníků chtěl a mohl vzpomínat. Pak následuje vzpomínání na ČSVTS, ČČK a spolek zahrádkářů, které byly organizovány v rámci továrny. Zvláštní dodatky jsou věnovány jednak zahraničním aktivitám lanškrounské Tesly zhruba z let 1967-1977, některým významným výzkumným a publikačním počínům a úplný závěr tvoří přehled subjektů, které v místě na činnost Tesly více či méně navázaly po roce 1989, mezi nimiž nechybí ani zmínka o zdejším specializovaném středním školství, které odpovídá poptávce po specifickém typu odborníků v regionu.

Protože knihu vymysleli i redigovali technici a lidé z regionu, je bezpodmínečně nutné jí začít číst nikoliv od předmluvy či prvních stránek, ale od stran 466-478, kde se nalézá výkladový slovník použitých pojmů, především technických označení, době poplatných hospodářských výrazů, ale i „*tesláckého slangu*“ (jak to nazývají autoři), který v sobě má kromě technických i řadu místních určení, jež jsou čtenáři či badateli neznalému místních podmínek nejenom velmi vzdálené, ale místy dokonce matoucí, i když neúmyslně (například pamětníci svorně píší o „*Plyšanu*“, ačkoliv jsou všichni na hony vzdáleni textilnímu či podobnému zaměření, a jenom místní znalec ví, že tak označují budovy původní textilky Stodolowsky, specializující se především na koberce a dekorační tkaniny, následně znárodněné, jejíž budovy Tesla v určitém období užívala). Pro historika jakéhokoliv zaměření je navíc velmi potřebné se alespoň letmo obeznámit s technickými výrazy, na nichž je vlastně celý text postaven.

Editor sebrané vzpomínky utřídil poněkud neobvyklým způsobem. Vytvořil základní kompetenční strukturu Tesly tak, aby se do jí vešly některé proměny poplatné různým dobám, a tu pak zaplnil vzpomínáním lidí, kteří se v daném okruhu uplatnili a byli ochotni svou vzpomínkou přispět. Pod všeobjímajícím ná-

zvem *Lidé v Tesle* se skrývají kapitoly typu *Na ředitelství, Výpočetní středisko a Organizace a technika řízení, přes Výzkum a vývoj nových technologií, Konstrukce výrobků až po Obchodní úsek a Personální úsek*. Uvnitř jsou vzpomínky řazeny většinou podle významu jejich autora pro továrnu, jen ojediněle chronologicky. Tím se stává, že mladší vrstvy překrývají ty starší, ačkoliv jsou přítomny vlastně úplně všechny, někdy dokonce v docela zajímavě zachované řadě. Tu si ovšem případný zájemce musí vytvořit a kompletovat sám. Tento systém je na počátku editorem vysvětlen, ačkoliv jemu evidentně připadá naprosto samozřejmý. Mohl však vzniknout jenom proto, že autorem je technik důkladně obeznámený se vším, co se v Tesle dělo, nejenom po organizační, ale i po věcné stránce. Každému je tak předložena hotová struktura, ke které by se musel na základě jiných informací pracovat. Na druhou stranu jsou všechny vzpomínky přesně identifikovatelné, což je jedním z předpokladů dobré dokumentaristiky. Ačkoliv se pamětníci, patrně ovšem na základě zadání, soustředovali především na výrobu, případně vývoj nebo prodej a vše, co s tím souviselo, přesto lze nalézt v textech i vzpomínání jiného druhu – na dobu obecně, na lidi konkrétně, na místní poměry zvlášť. Jako velmi pozitivní je třeba zaznamenat, že autoři nebyli omezováni ve svých názorech. Je tak možné nalézt popis jedné a téže události s naprosto odlišným znaménkem. Někde se navíc zdá, že se autoři trochu schovali za velmi neutrální popis technologie a podobně. Což je ovšem také stanovisko, protože v úvodu je řečeno, kdy vzpomínky vznikaly.

Trochu problémem se jeví konečná struktura pamětníků. Podepsáni jsou v drtivé většině případů lidé na vedoucích postech a středoškolská vrstva zaměstnanců, k nimž je připojeno jenom velmi málo lidí ze specifických dělnických profesí a k nim přidaná, spíše jako vlídná kuriozitka, „*hej-rup parta*“ tedy vykládací četa. Jenomže Tesla v podhorském a horském regionu od svého počátku (už od nuceně umístěné válečné výroby firmy Siemens-Halske, na kterou vlastně navázala) nebyla jenom záležitostí vývoje, výzkumu a marketingu, ale především zásobárnou pracovních míst pro kraj, který nemohl stavět na zemědělství. Ostatně v úvodní studii je možné nalézt statistiku, podle které Tesla zaměstnávala mezi jedním až třemi tisíci pracovníků celkem, přičemž technický personál se čítal maximálně na stovky, včetně dělníků v poloprovozech. V tomto směru tedy ještě zbývá pro dokumentaristiku dost široké pole působnosti. A případné aktivity budou stejně užitečné, jako ty dosavadní.

Druhým problémem, který na ten první bezprostředně navazuje a s ním souvisí, je naprosto zlomkovité zastoupení žen mezi pamětníky. Vzpomínají tu ženy z obslužných zařízení, jako kuchařky, sestry ze závodních jeslí a podobně. Všechny ostatní je třeba docela náročně hledat. A přitom Tesla, stejně tak jako před tím státní tabáková továrna, zaměstnávala na dělnických i mistrovských místech ve výrobě především ženy. Není potřeba ani žádná bližší statistika, důkazy o tom podávají i fotografie uveřejněné v knize. Přehlídky bavlněných i „silonových“ pracovních zástěr jednoznačně říká, že jak výroba, tak poloprovozy byly drtivým způsobem ovládané ženami. S ohledem na časové vymezení knihy by bylo s podivem,

že by se nenašly „teslačky“, které by byly ochotné si o továrně a běžném životě tovární dělnice druhé poloviny 20. století popovídat.

Z dalšího už zbývá velmi málo, co by bylo třeba na knize zlepšit. Úvodní historická kapitola by určitě snesla odkazy na zdroje informací. Nezaberou tolik místa, jak by se mohlo zdát, a při dobré grafice (a knížky vydávané lanškrounským muzeem mají snad vždy dobrou grafiku) ani příliš nepřekáží těm čtenářům, které nezajímají. A to i za předpokladu, že je pravda to, co zaznělo na slavnostním představení této knihy – totiž že do historické kapitoly je především zaklet obsah „kroužkových bloků“ autora, tedy jeho dlouholeté poznámky. Jednak tato informace v knize nikde není, jednak na některých místech se zdá, že byly přece jenom použity i jiné zdroje informací, včetně příslušného archivního fondu uloženého ve Státním oblastním archívu v Zámrsku.

Knihy vzpomínek na Teslu Lanškroun má dvě nepřehlédnutelné významové roviny, kromě té základní pamětnické. Za prvé je výrazem jednoznačných postojů – ať kladných či záporných – k městu a regionu, jehož novodobé dějiny byly v důsledku obecných historických událostí velmi komplikované, a který se musel vyrovnat s dílčí ztrátou kolektivní paměti. Musela jej totiž opustit část lidí, kteří tu žili po celé generace. Nahrazení byli sice většinou lidmi z blízkých lokalit, ne vzdálenou a kulturně výrazně odlišnou kolonizací, ale jemné předivo vzpomínek zůstalo jednostranné. Takto vyjádřené a sumarizované postoje jsou nepřehlédnutelným příspěvkem ke znovunabývání identity lidí v kraji, který se stává jejich autentickým prožitkem. Kladným i záporným, ale jejich. Teď právě nastal čas zaznamenat postoje a názory generace, která do města a do továrny přišla „na umístěnku“ a musela se vyrovnat s šedí příhraničí, nikým nepodporovaného, ale zapomínaného jen v určitém směru. Za druhé je třeba vidět, jak moc situace druhé poloviny 20. století koresponduje s modelem vytvořeným zhruba o sto let dříve. Region, který nemohlo v těchto souvislostech uživit pouhé zemědělství, vždy hledal pro své obyvatele jiné zdroje obživy. Už ve druhé polovině 19. století je nalezl v soustředěné průmyslové výrobě, které byla schopná zaměstnat velké množství málo kvalifikované pracovní síly. Tomuto modelu odpovídala státní tabáková továrna, která ve městě sídlila. A tomuto modelu v podstatě odpovídala i Tesla Lanškroun, byť se editoři snažili představit především tu její část, která přes nepřízeň doby vší silou lapala její nejnovější trendy, zkoumala a vynalézala tak, aby co nejméně ztratila kontakt se světem. Ani druhá polovina 20. století nebyla zcela schopná zbořit model, podle kterého takto odlehlý region musí vlastnit koncentrovanou průmyslovou výrobu takových parametrů, aby byla schopná překlenout minimálně odlehlost místa, a v konkrétním případě navíc i jistou nepřízeň historických souvislostí, protože jenom tak může splnit to, co od ní místo a lidé očekávají – je schopná je uživit.

Doc. Ing. Ladislav Maixner, CSc. – roduvěrný technik s citem pro kontinuitu místa i lidských osudů – se v předmluvě ohrazuje, že nejde o historický dokument, což není tak docela pravda. Jde naopak o zcela specifický dokument, jehož vypovídací hodnota se bude časem zvětšovat. Zachycený pestrý kaleidoskop osudů

spjatých s jedinou továrnou během necelých 50 let její existence se už teď stal zajímavým nejenom pro historiky specializované na dějiny druhé poloviny 20. století, ale nepochybně si najde i čtenáře zajímaví se o dějiny regionu či průmyslové výroby. 532 stránek předkládané knihy je pro ně obrovským studijním materiálem.

Marie Macková

MORAWETZ, Herbert, *Mých devadesát let*, Praha 2008. ISBN 978-80-200-1605-8.

Nakladatelství Academia v edici Paměť vydala začátkem letošního roku paměti Herberta Morawtze. Kdo to vlastně byl a proč by měl zajímat historiky? Odborná veřejnost jej zná především jako člověka, který se po 2. světové válce prosadil na mezinárodní úrovni v oboru chemie polymerů. Lidé, kteří se více zabývají historií první Československé republiky a zejména mají povědomí o regionálních dějinách severovýchodních Čech, hlavně Trutnovska a Náchodska, si však uvědomí, že tento člověk by mohl mít něco společného s rodinou Morawtzů, kteří od poloviny 19. století podnikali v textilním průmyslu v Úpici, Náchodě a Hronově. A tak tomu skutečně je: Herbert Morawetz (narozen 1915) je synem Richarda Morawtze, nejen úspěšného podnikatele, ale také například přítele T. G. Masaryka.

Chronologicky uspořádané Morawtzovy paměti skrývají nejzajímavější úseky ve své první polovině. Nastiňují velmi stručně starší historii rodu Morawtzů (a v menší míře Glaserů, z kteréžto rodiny pocházela jeho matka Frida), podrobněji pak se věnují osobnostem, které Herbert pamatoval a s nimiž mohl mluvit, především tedy již zmíněnému jeho otci Richardovi a jeho rodině. V této souvislosti lze nahlédnout vnitřní vztahy a životní způsob značně asimilované židovské rodiny, jež měla blíže k svým česky mluvícím a cítícím spoluobčanům. Drobné vzpomínky Richarda Morawtze odhalují životní poměry studentů na konci 19. století, kdy si některé rodiny ubytováním studentů přivydělávaly. Podle Richarda Morawtze, který byl sám od 11 let ubytován v Praze v cizí rodině, se tehdy říkalo, že „*k likvidaci zbytků jídla si člověk může držet buď studenta, nebo prase*“ (s. 13). V paměti mu též utkvělo vyostřování česko-německých sporů v 90. letech, kdy studoval na technické střední škole v Liberci a kdy se mu vymstilo, že do dotazníku uvedl jako svůj rodný jazyk češtinu. Většina spolužáků se s ním pak odmítala bavit, protože měli příkazáno s Čechy a s Židy nemluvit. Další podobné zkušenosti pak Richarda Morawtze vedly k tvrzení, že k tomu, „*aby se sudetští Němci stali nacisty, Hitlera vůbec nepotřebovali*“ (s. 13). Autor dále popisuje zážitky svých příbuzných z doby 1. světové války, podnikatelskou činnost svého otce – velmi zajímavé jsou jeho snahy v sociální oblasti, například založení mateřské školky v Úpici –, ale především se zaměřuje na vlastní dětství, které trávil s rodiči a sourozenci v Úpici a ve Světlé nad Sázavou, kde Richard Morawetz roku 1914 koupil panství od hraběte Františka Thuna – Hohensteina.

Autor se zmiňuje o svém studiu na gymnasiu v Praze, o svém zájmu o poesii, o svých přátelích, o tom, jak jej otec připravoval práci na vedení svých podniků. Kvůli tomu jej poslal i do zahraničí, v polovině 30. let navštívil Herbert Velkou Británií. Pobýval delší dobu v severoirském Belfastu, protože tam sídlila rodina, s níž jeho otec udržoval obchodní styky. Velmi zajímavé jsou v této části postřehy o vztahu místních protestantů a katolíků, který autora upamatoval na vyostřující se poměry ve vlasti.

Politické situaci v Československu a v zahraničí autor postupně věnuje stále více pozornosti, popisuje dobu mobilizace v září 1938, tak jak ji viděli obyvatelé Úpice i zúčastnění vojáci, Mnichov a zachycuje s ním související oslavy nacistů v Sudetech a vzrůstající obavy Židů o budoucnost.

Velmi dramatické je líčení snah členů širší Morawtzovy rodiny o opuštění země ještě před březnem 1939, ale hlavně po okupaci. Většinou se to podařilo, sám Herbert Morawetz zamířil přes Polsko do Francie, Velké Británie a nakonec Kanady, kde rodina strávila válečná léta. Otec Richard Morawetz se znovu pustil do podnikání, Herbert do studia chemie a do budování vlastní rodiny, s níž se nakonec usadil v USA. Druhá polovina práce se týká už víceméně dalšího Herbertova profesního života, z hlediska historického jsou zajímavé už pouze některé úseky, zejména ty, které se týkají vztahů s vědci za železnou oponou včetně československých (Otto Wichterle a další) před zhroutilím se východního bloku. Mnozí z nich vyprávěli Herbertu Morawtzovi osobní zkušenosti s komunistickým režimem, které se jemu jako občanu svobodné země zdály neuvěřitelné.

Paměti Herberta Morawtze rozhodně stojí za to si přečíst. Jsou bezpochyby velmi osobní, soustředěné na vlastní rodinu a vlastní profesní vývoj (což je zřejmé dáno i tím, že autorova rodina je hlavním adresátem, práce byla napsána v angličtině a přeložena do češtiny), nicméně přinášejí celou řadu poznatků, byť třeba i drobných, které obohacují naše vědomosti o životě v první Československé republice. Poznatků zajímavějších o to, že jsou podány příslušníkem židovské menšiny, který se snaží o co nejméně zaujatý pohled.

Tomáš Jiránek

KOLMAN, Arnošt, *Zaslepená generace – paměti starého bolševika*, Brno 2005. ISBN 80-7294-148-8.

V roce 2005 vydalo česky brněnské nakladatelství Host paměti sovětského bolševika českého původu Arnošta Kolmana (1892-1979). Psal je ve Stockholmu, v rodině svého zetě Františka Janoucha, jaderného fyzika, známého spíše jako zakladatele Nadace Charty 77 se sídlem ve Stockholmu, který byl v roce 1975 zbaven československého občanství. Kolman žil u své dcery Ady – Janouchovy manželky – krátce, 22. 9. 1976 formou veřejného dopisu Brežněvovi vystoupil z Komunistické strany Sovětského svazu (bylo mu již 84 let) a se souhlasem sovětských úřadů odejel ze země. Česká veřejnost Kolmana dobře znala, byl sice občanem SSSR, ale

při každé možné příležitosti se chlubil svou aktivní protilegionářskou činností v řadách Rudé armády koncem první světové války (i za druhé světové války Kolman pracoval v Politickém vedení armády v oddělení pro rozklad nepřátelských vojsk), v letech 1945 až 1948 byl vedoucím oddělení propagandy na ústředním výboru Komunistické strany Československa a zároveň působil jako univerzitní profesor na Filozofické fakultě pražské Karlovy univerzity, často zasahoval do dobových diskusí a sporů. Ale brzo po únoru 1948 byl v Praze zatčen, tři a půl roku strávil v moskevském vězení Lubjanka ve vyšetřovací vazbě bez odsouzení, pak propuštěn, rehabilitován a znovu poslán do Prahy, tentokrát do role ředitele Filozofického ústavu ČSAV a předsedy vědeckého kolegia filozofie. Když v prosinci 1962 dosáhl věku sedmdesáti let, rezignoval na všechny funkce a odešel do důchodu, od roku 1963 žil jako důchodce v Moskvě až do výše zmíněných událostí. Rozhodující byl pro něho rok 1968, razantně protestoval proti intervenci armád Varšavského paktu, i když ke konečnému rozchodu se sovětským komunismem dospěl o necelé desetiletí později. Ve veřejném dopise Brežněvovi mj. psal: „*Když Vaše (rozumí se Brežněvovy) tanky a armády okupovaly Československo, podřídily je svému politickému diktátu a bezohlednému ekonomickému vyděračství a fakticky je proměnily ve svou kolonii, ztratil jsem poslední iluze o podstatě Vašeho režimu*“ (s. 372).

Autobiografie – paměti je zvláštní disciplína, má ospravedlnit prožitý život. To je jistě pochopitelné, problém je v tom, že většina autorů vlastních memoárů má o sobě, o své výjimečnosti tak mimořádné mínění, že se předem zprošťují morálních zákonů či norem, které platí pro obyčejné lidi. Stačí vyslovit pojem "vyšší záměr" a prakticky všechno je v pořádku. Také Kolman častokrát přiznává, že byl mezi válkami odhodlaný stalinista, který si nebral žádné servítky a nenechal se omezovat, v druhé polovině dvacátých let byl téměř pět let ředitelem nakladatelství Moskovskij rabočij (vydávali v masových nákladech propagandistickou literaturu, ale také např. plnil Bucharinův příkaz: do roka vydupat ze země dobrodružnou literaturu, detektivky, sci-fi, utopie a sehnat "kdykoli ochotné" spisovatele, jako podle něho byla Marietta Šaginjanová); začátkem třicátých let byl krátce ředitelem Ústavu rudé profesury přírodních věd (byly čtyři, jeden též pro historii), jejich cílem bylo z prověřených mladých bolševiků – marxistů vychovat nové vysokoškolské učitele, ale – přiznává – moc se to nedařilo, jakkoliv zvětšovat rozsah vědění bylo pro režim nebezpečné. Kritická třicátá léta ponechává většinou svému osudu (pracoval tehdy ponejvíce ve funkcích v moskevské organizaci a připomíná osobní styk s Kaganovičem i Chruščovem – ovšem že je chválí, změnili se prý k horšímu až později), pozastavuje se hlavně nad tím, že nepořádky až zločiny režimu byly sice na první pohled viditelné, ale nikdo je nekritizoval, ani se nad nimi nepohoršoval. Má ovšem vysvětlení, ohavnost či zločiny pohoršují, jen když jsou občasné, když jsou všudypřítomné a trvalé, stává se z nich návyk a lidé je berou na vědomí jako nutnost, proto prý mlčí. Ale občas se dočteme zajímavé svědectví, v roce 1923 – přesněji tuto událost nedatuje, kdy pracoval jako agitátor v aparátu Komunistické internacionály (z toho titulu byl i členem ústředního vý-

boru Komunistické strany Německa a dojížděl do výmarské republiky ilegálně, byl také zatčen, odsouzen na 5 let, ale po půl roce vyměněn), vyslechl nechtěně a náhodou z vedlejší místnosti rozhovor svého šéfa, známého bolševika Pjatnického (tehdejšího vedoucího organizačního oddělení vedení Komunistické internacionály) s jedním pro něho neznámým soudruhem. Pjatnickij si mu stěžoval na činnost jednoho německého delegáta (byl to prý Leutner z Düsseldorfu), charakterizoval ho jako neřízenou raketu, nadměru iniciativního, až všemu škodí a zcela nepoučitelnému, prý – podle Pjatnického – ohrožuje naši práci a je jen jediné řešení, likvidovat ho. Hned druhý den se Kolman dověděl neuvěřitelnou novinu, Leutner šel, delegován ústředím, na debatní večer do továrny Dynamo, ale nedošel tam, byl údajně přepaden pouličním lupičským gangem, útočníci mu při rvačce rozbili hlavu železnou tyčí. Za tři dni pak Internacionála uspořádala Leutnerovi slavnostní tryznu. Podle Kolmana mu trvalo týdny, než se z této události vzpamatoval, našťěstí po pravdě přiznává, že se až do recenzovaných pamětí o tomto "maléru" nikomu nesvěřil, a postupně jej vytlačil ze svého vědomí jako neexistující zkušenost.

O autobiografii se poučeně a přesně vyjadřuje George Orwell, v jedné ze svých četných esejí recenzoval Tajný život Salvadora Dalího.² Začíná ji slovy: „Autobiografie je věrohodná jen tehdy, když odhaluje něco hanebného. Člověk, který o sobě podá dobrou zprávu, patrně lže, protože život nazíraný zevnitř je prostě sérií porážek.“ I u Kolmana se hodně věcí nedovíme, pravda je, že přibližně po 20. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (v roce 1956) poněkud mění rétoriku. Zcela mu ji pak změnil konec šedesátých let, v té době už je přesvědčen, že v Sovětském svazu o žádný socialismus nejde, že komunismus v sovětském podání zdegeneroval (přiznává na několika místech, že i on „jako člen strany“ nese za to „část odpovědnosti“), že nejde o zespolečenštění, ale o zestátnění výrobních prostředků a navíc „bez účasti pracujících na jejich řízení“ (s. 206-207), že jde o klasický totalitní režim. Pro sedmdesátá léta na východě Evropy už má pak jasnou a přesnou představu, své úvahy uzavírá, že v Sovětském svazu i v Československu pevně vládne „teroristická diktatura“ (s. 336). To všechno mu ovšem nebrání nevzdávat se svého celoživotního ideálu, zůstat doživotním komunistou, přehlédnout své viny i svá bloudění. Jeho postoj jen dokazuje, jak neupřímně se rozešel ze svou vlastní minulostí, v zásadě ví, že pracoval pro špatnou věc, ale je zároveň přesvědčen, že „všechny chyby a omyly“, jichž se dopustil během svého života, jsou omluvitelné jeho upřímným přesvědčením.

Václav Veber

² George ORWELL, *Výsada kněžstva – několik poznámek o Salvadoru Dalím*, in: G. Orwell, *Uvnitř velryby a jiné eseje*, Brno 1997, s. 258n.

MARGOLIUS, Ivan, *Praha za zrcadlem – putování 20. stoletím*, Praha 2007. ISBN 978-80-7203-947-0.

Je to zvláštní kniha, dobře napsaná, s přesvědčivou vypovídající hodnotou. Ivan Margolius, dnes již britský občan, architekt, s ctižádostí šířit po světě pozitivní povědomí o České republice (vydal již anglicky tři knihy, průvodce po moderní pražské architektuře, portrét konstruktéra Tatry Hanse Ledwinky a spolu s Janem Kaplickým knihu *Česká inspirace*) se v recenzované knize, která v roce 2006 rovněž vyšla nejdříve v anglickém vydání, pokouší o jakýsi portrét rodiny a hlavně svého otce na pozadí politických událostí. Jeho otec Rudolf Margolius byl totiž v procesu se Slánským a spol. koncem roku 1952 odsouzen k trestu smrti a popraven. Paradoxem je, že zatím co všichni jeho nejbližší příbuzní zahynuli v období holocaustu, smrt Rudolfa Margolia dostihla v komunistickém vězení. Jeho syn Ivan se pátráním snaží dokázat, že byl obyčejný člověk, ochotný obětovat se prací pro spravedlnost a dobrý život všech, ale uvázl v mechanismech událostí, které přesáhly jeho život.

Dodejme pro úplnost, že Ivan, jemuž bylo v době popravy a zneuctění jeho otce teprve pět let, se o svém otci dlouho nic nedozvěděl; z rozhodnutí jeho nejbližších mu pravda měla být předložena až dosáhne věku 16 let, ale spolužáci i náhodné nalezení knihy protokolů z procesu v domácím úkrytu mu pravdu vyjevilo se značným předstihem. Vyrovnával se s touto zkušeností velmi obtížně a komplikovaně, nikdy však nezapochoyboval o charakteru svého otce, prakticky ještě na střední škole se rozhodl, že tento stát opustí jako zločinný a neschopný napravit své nedostatky. Odešel do emigrace již v roce 1966, vystudoval architekturu a stal se úspěšným architektem, mnoho času strávil snahou podat si nejdříve pro sebe, a pak i pro veřejnost, vysvětlení tak velkých převratů i hrůz dvacátého století. V tom je největší přednost Margoliovy knihy, podává přehled života otce i rodiny jako celku na panorámatu celého století. Osobní zainteresovanost autora dává jeho textu zvláště přesvědčivý ráz.

Ústřední osou jsou nutně dvě události, holocaust a komunistické zločiny, padesátá léta naší republiky. Autor přesvědčivě dokládá způsob reakce Židů na holocaust, jednak jejich neuvěřitelnou hyperaktivitu, kterou vyvolala tak ničivá zkušenost a jednak snahu prospět maximálně k nápravě života. Také jeho otec Rudolf se dlouho rozhoduje, jak se zařadí do nového života, nakonec se rozhodne vstoupit do komunistické strany v dobově ovlivněném přesvědčení, že jejím prostřednictvím může být nejsnáze napravena společnost, zbavena nacistických hříchů i některých prohřešků předválečné demokracie. Rudolf Margolius byl podle synova podání absolutně nepolitický člověk, legitimace člena KSČ, kterou měl velmi krátce, mu sloužila k tomu, aby mohl pracovat v duchu svého pomyslného poslání. Postupné poznání zrady ideálu ze strany komunismu je drama, kterému je obecně věnováno málo pozornosti, má však své dějinné souvislosti, každá revoluce či násilné převzetí moci má svůj thermidor, v němž uchvatitelé moci vesměs odmítnou jít do důchodu.

Padesátá léta jsou dnes již v české společnosti alespoň zčásti vnímána jako zločinné období komunistické vlády, přesto asi ještě dlouho bude čtenáře překvapovat hloubka jejich morálního úpadku, která nemohla nepoznamenat společnost jako celek. Stačí jeden článek tehdejšího komunistického básníka Ivana Skály v Rudém právu z 28. 11. 1952, který Ivan Margolius uvádí přibližně ve stránkové citaci, abychom se styděli aspoň se spolehlivým odstupem nad chováním našich spoluobčanů (k procesu stačili občané poslat přibližně 8. 500 souhlasných rezolucí, i když pod tlakem a na četné výzvy, ale udělali to). Ještě více překvapující a podstatně méně známé jsou průtahy s nápravou věcí, Margolius sám byl spolu se všemi odsouzenými prakticky tajně rehabilitován na jaře 1963 (manželka Heda byla pozvána na ministerstvo spravedlnosti, kde jí to sdělil řadový úředník, předal jí některé osobní dokumenty, jako např. poslední dopisy odsouzeného rodině a zároveň jí sdělil zákaz zmiňovat se o této skutečnosti ať již veřejně nebo soukromě). Jistá, ale stále velmi nedostatečná forma rehabilitace proběhla kolem 1. května 1968, ale ani Dubček se neodhodlal ke statečnému postoji, všichni odsouzení byli opět veřejně rehabilitováni, ale zpráva, odůvodnění tzv. Pillerovy komise, opět zůstalo veřejnosti nepřístupné, prý pro mnoho otřesných informací, na něž zatím nebyla veřejnost připravena. Bylo jistě až tragikomické, když pozůstalou manželku Hedu Margoliovou-Kovályovou 14. 5. 1968 navštívil v jejím bytě tehdejší premiér Oldřich Černík v zastoupení zaneprázdněného prezidenta Ludvíka Svobody a předal jí malou červenou krabičku a tubus s diplomem, což byl Řád republiky udělený Rudolfu Margoliovu in memoriam. Autor jen konstatuje, že odvaha k pravdě byla a je nedostatkovým zbožím i v obnovené demokratické republice, do rukou Václava Havla jako prezidenta příslušníci rodiny popraveného Rudolfa Margolia adresovali dopisy v roce 1992 a opět 1999 (žádali mj. aby byla ustavena vládní komise, která by vyšetřila zločiny padesátých let), ale neuspěli, Václav Havel doporučil vyhovět, ale sdělil, že řešení není v jeho kompetenci. Stejný byl výsledek osobní autorovy urgency u nově zvoleného prezidenta Václava Klause při jeho návštěvě Londýna na podzim 2004, který začínajícím rozhovorem „*zjevně šokován a v rozpacích*“ mu ani nepodal ruku, dokonce se na něho ani nepodíval a odešel dříve než autor mohl říci něco dalšího. Nejenom historici, ale i česká společnost jako celek má ještě mnoho důležitých věcí teprve před sebou. Je dobré, že jsou knížky, které tuto povinnost neodbytně a kultivovaně připomínají.

Václav Veber